

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 338.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-19>**Бачинська М. В.**

кандидат економічних наук, науковий співробітник
відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-308X>

Bachynska Mariya

State Institution «Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi
of the National Academy of Sciences of Ukraine»

ПЛАТФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Доведено необхідність соціального захисту для вразливих верств населення, що являє собою один зі способів вирішення їхніх проблем. Обґрунтовано, що соціальний захист характеризується різними способами: фінансовою підтримкою, наявністю програм медичного страхування або шкільного харчування, отриманням пенсій, програм професійної підготовки або соціального страхування. Систематизовано основні підходи до трактування поняття «соціально вразливі верстви населення». Акцентовано увагу на цільових групах соціально вразливих верств населення: громадяни похилого віку, дорослі з інвалідністю, діти з інвалідністю, хворі, громадяни, середньомісячний сукупний дохід їхніх сімей нижчий, аніж прожитковий мінімум для сім'ї, які перебувають у складній життєвій ситуації. Побудовано платформу функціонування соціально вразливого населення та досліджено основні заходи для поліпшення їхнього соціального стану.

Ключові слова: соціально вразливе населення, соціальний стан, соціальний захист, платформа, верстви населення.

THE PLATFORM FOR THE FUNCTIONING OF SOCIALLY VULNERABLE SECTION OF THE POPULATION: MAIN FACTORS AND FEATURES

The author proved the need for social protection for vulnerable groups, which is one of the ways to solve their problems. It is substantiated that social protection for vulnerable sections of the population may occur in different ways: financial support, availability of health insurance or school meals, pensions, professional training program, or social insurance. The main approaches to the interpretation of the concept "socially vulnerable groups" were systematized. Attention is focused on target groups of socially vulnerable sections of the population: senior citizens; adults with disabilities; children with disabilities; sick people; citizens, the average monthly total income of their families is lower than the subsistence level for families in difficult life situations. There has been built a platform for the functioning of socially vulnerable groups, in which the reasons for status changes and ways out of it are specified. Has been investigated the main measures to improve quality of social life for socially vulnerable groups: provision of old-age pensions, disability pensions, loss of breadwinner allowance, for seniority, for special services to Ukraine, social pensions; state aid payments; targeted social assistance payments; social services for the disabled; providing benefits to veterans, persons with disabilities, persons who have special merits to Ukraine; social and psychological rehabilitation. The purpose of the article is: to study the platform of socially vulnerable groups functioning, point out their features, and systematize social protection measures. Were used a number of general scientific and special research methods, in the process of writing the article. In particular, to study the main approaches to the interpretation of the "socially vulnerable groups" concept. It was used the graphic method to visualize and build a platform for the functioning of socially vulnerable groups, which indicates the reasons for status changes and ways out of a socially vulnerable group. It was used an abstract-logical method for theoretical generalizations and conclusions.

Keywords: socially vulnerable group, social status, social protection, platform, segments of the population.

JEL classification: H55, D69

Постановка проблеми. Одним зі складників соціальної політики будь-якої держави є соціальний захист уразливих верств населення. Суть соціального захисту полягає у наданні державної підтримки найбільш незахищеним верствам населення шляхом упровадження

заходів, які реалізуються відповідними органами державної та місцевої влади. Соціальний захист являє собою один зі способів вирішення проблем уразливих верств населення і пропонує шлях до стійкості та розширення економічних можливостей. Він включає у себе

набір різноманітних стратегій і програм, спрямованих на захист людей, особливо бідних і маргіналізованих, від бідності, уразливості та соціальної ізоляції. Соціальний захист характеризується різними способами: фінансовою підтримкою, наявністю програм медичного страхування або шкільного харчування, отримання пенсій, програм професійної підготовки або соціального страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, пов'язані із захистом соціально уразливих верств населення досліджували багато вчених, серед яких – А.М. Колот, Г.С. Лопушняк, М.В. Мних, У.І. Моторнюк, В.Є. Савка, У.Я. Садова, Н.М. Хома та ін. У працях М.І. Тимофєєвої [13] розкрито сутність соціального захисту населення. Л.В. Осіпова [8] вказувала на вплив глобалізації на соціально-економічний розвиток. М.А. Мащенко, І.В. Пивавар [6] уточнювали систему державного регулювання даної проблеми. Н.Н. Британська [1] доводила необхідність соціального захисту населення як складової частини соціальної політики держави. Соціальний захист характеризується наявністю системи соціальних послуг, які змінюються під впливом часу та інновацій, що доводить А.Г. Реут [10]; наданням житлових субсидій, про що стверджує Т.Ю. Хренова [15]. Необхідність та напрями фінансування соціально уразливих верств населення у своїх працях розкривають І.Л. Матвієнко [5] та С.О. Рибак [11], який акцентує увагу на фінансовому забезпеченні з урахуванням модернізації соціального захисту населення. О.П. Радчук [9] у своїх працях зосереджується на правових аспектах найбільш уразливих верств населення. Усі ці напрями потребують командної роботи, що доводить К.О. Дуванська [2]. Проте залишаються недостатньо вивченими питання, які стосуються теоретико-практичних аспектів захисту соціально уразливих верств населення, а також чинників, які стимулюють зростання їх кількості. Це підвищує актуальність проблеми та зумовлює необхідність її вивчення з погляду особливостей функціонування соціально-уразливих верств населення в умовах пандемії.

Мета статті полягає у дослідженні платформи функціонування соціально уразливих верств населення, їхніх особливостей та систематизації заходів соціального захисту. У процесі написання статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема для аналізу основних підходів до трактування поняття «соціально вразливі верстви населення». Графічний метод використано для наочного відображення та побудови платформи функ-

ціонування соціально вразливого населення, у якій вказано на причини зміни статусу та шляхи виходу зі статусу «соціально вразливих». Для теоретичних узагальнень і формування висновків використано абстрактно-логічний метод.

Виклад основного матеріалу. Украї важливо, щоб після виходу з карантину соціально уразливі верстви населення (ветерани, пенсіонери, багатодітні, люди з низьким рівнем доходу) були забезпечені засобами індивідуального захисту та товарами першої необхідності.

У сучасній літературі можна знайти кілька підходів до визначення поняття «соціально уразливі верстви населення», які ми систематизували в табл. 1.

До соціально уразливих груп належать представники соціальних груп із високим чи середнім ступенем дезадаптації. Їх адаптація і, отже, їх уразливість зазвичай пов'язані з функціональними порушеннями в усіх сферах життя.

Цільовими групами соціально уразливих верств населення можуть бути:

1. Громадяни похилого віку.
2. Дорослі з інвалідністю.
3. Діти з інвалідністю.

4. Хворі (з числа осіб працездатного віку на період установлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці).

5. Громадяни, чий середньомісячний сукупний дохід їхніх сімей нижчий, аніж прожитковий мінімум для сім'ї, яка перебуває у складній життєвій ситуації у зв'язку з:

- безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу;
- стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні повнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів).

Для людей похилого віку характерні погіршення здоров'я, уразливість до самотності і, що дуже важливо, низький рівень життя. Соціальна уразливість людей з обмеженими можливостями (інвалідністю) виникає внаслідок постійної дисфункції фізіологічної підсистеми, що призводить до збільшення порушень адаптації у повсякденному житті. Це призводить до труднощів у професійній самореалізації, низького прибутку і рідше до соціальної самотності. Соціальна уразливість неповнолітніх може бути пов'язана з відсутністю батьків, неадекватним вихованням дитини тощо.

Особистість може стати соціально уразливою виходячи із життєвих ситуацій (наприклад, через бідність, відсутність освіти) та/або дискримінації за певними

Таблиця 1

Основні підходи до трактування поняття «соціально уразливі верстви населення»

Автор	Трактування поняття
Т.В. Семигіна, І.М. Грига та ін. [12]	Представниками уразливих/пригнічених верств населення можуть бути індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних чинників або дістати хвороби
О.В. Нікітчина [7]	Соціально уразливі верстви населення – це індивіди або соціальні групи, що мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя
Закон України «Про соціальні послуги» [3]	Уразливі групи населення – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників (або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, політичних, екологічних чинників або ризиків дістати хвороби чи ушкодження)

Джерело: систематизовано автором

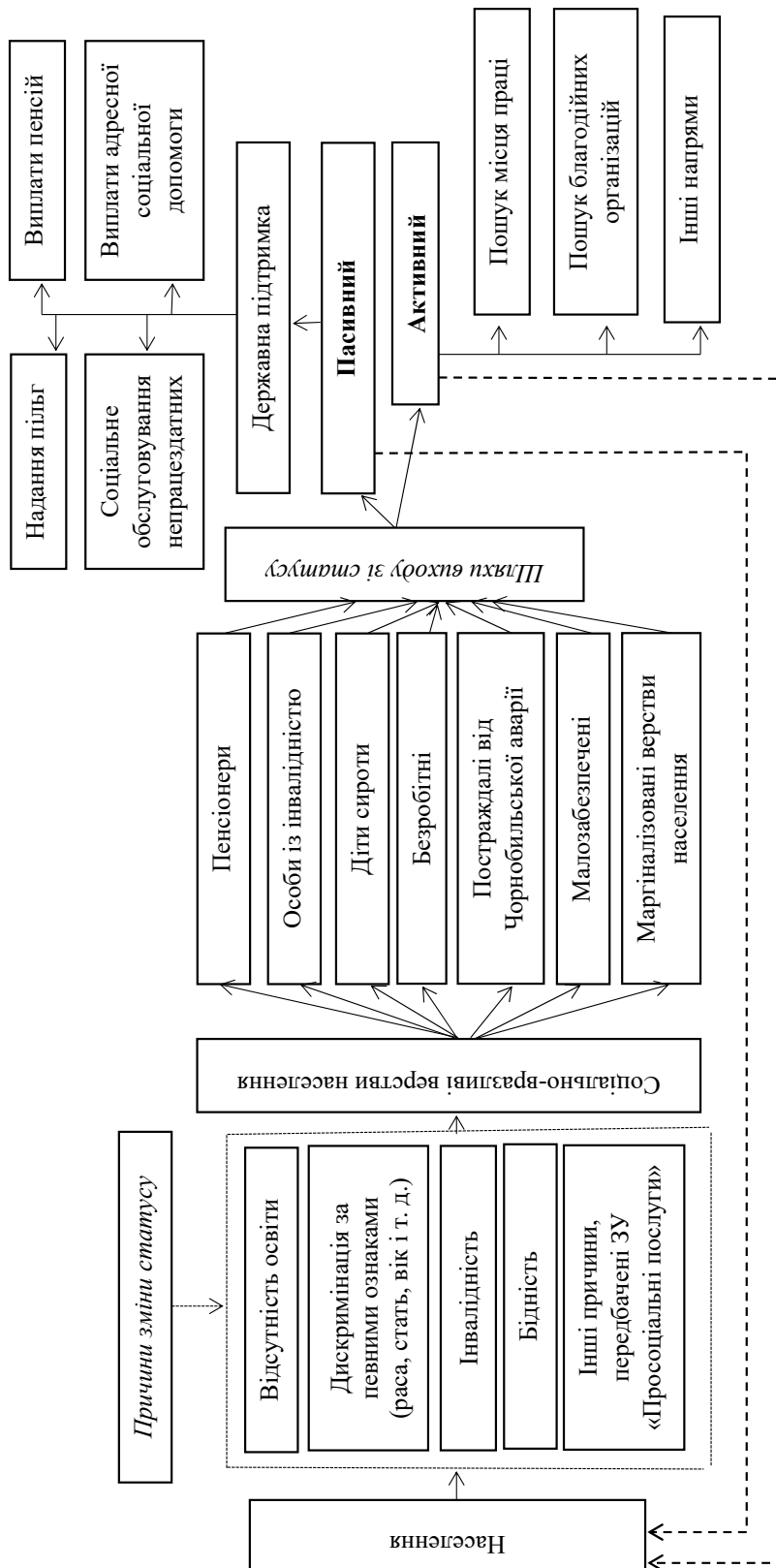

Рис. 1. Платформа функціонування соціально вразливого населення

Джерело: запропоновано автором

ознаками (стать, вік, інвалідність тощо), через які вона не може повністю та на рівних умовах реалізувати свої права людини. Таким чином, така людина може бути більш уразливою перед певними загрозами, ризиками чи маргіналізацією. Щоб віднести людину до соціально вразливої частини населення, необхідна постійна наявність розладу адаптації, оскільки тільки у цьому разі вона може належати до цього класу. Тимчасові побутові та фінансові проблеми людини не є приводом для включення до вразливої групи, якщо ці проблеми вирішуються відносно швидко за допомогою будь-якої форми пристосування.

У Законі України «Про соціальні послуги» вказано чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини:

- 1) похилий вік;
- 2) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- 3) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
- 4) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;
- 5) інвалідність;
- 6) бездомність;
- 7) безробіття;
- 8) малозабезпеченість особи;
- 9) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- 10) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- 11) утрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- 12) жорстоке поводження з дитиною;
- 13) насильство за ознакою статі;
- 14) домашнє насильство;
- 15) потрапляння у ситуацію торгівлі людьми;
- 16) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [3].

Люди є або стають більш уразливими з огляду на поєднання фізичних, соціальних, політичних чинників та оточення, отже, уразливість не є усталеною категорією. Не всі люди, що мають однакові характеристики, є однаково уразливими. Протягом певного періоду часу вони можуть змінювати свій статус (рис. 1).

При цьому важливо визначити етапність надання допомоги соціально незахищеним верствам населення з урахуванням різних чинників, зокрема відповідності критеріям отримання соціальної допомоги, оскільки безробітні люди працездатного віку (40–60 років), які не отримують пенсій, зазнають дискримінації на ринку праці через вік. Проте й отримати допомогу таким практично неможливо. Наявність земельних ділянок у людей, якими не можуть користуватися через, наприклад, наявність на них нерозірваних боєприпасів/залишків війни, також є причиною відмови у соціальній допомозі.

До маргіналізованих верств населення належать бездомні, алкозалежні, наркомани, правопорушники і т. д. Важливо розуміти, що таким групам потрібна

додаткова увага з боку державних та місцевих органів влади. Соціальний захист та допомога населенню повинні бути диференційовані залежно від рівня доходу, міри працездатності, а в окремих випадках – за принципом зайнятості у суспільному виробництві.

Отже, політика щодо соціально уразливих верств населення є різною у різних категорій і складається з кількох напрямів. Йдеться про отримання виплат із державного бюджету, що складаються з кількох рівнів, певних пільг у сфері освіти та житлової політики, надання низки безкоштовних медичних послуг, звільнення від сплати низки зборів та податків.

Загалом до основних заходів соціального захисту уразливих верств населення належать:

- виплати пенсій за віком, з інвалідності, у разі втрати годувальника, за вислугу років, за особливі заслуги перед Україною, соціальних пенсій;
- виплати державних допомог (трудова допомога, соціальні допомоги, допомога тим, хто доглядає психічно хворих; допомоги при малозабезпеченості);
- виплати адресної соціальної допомоги (житлово-комунальні субсидії; адресна допомога малозабезпеченим сім'ям);
- соціальне обслуговування непрацездатних (стаціонарне обслуговування, обслуговування на дому тощо);
- надання пільг ветеранам війни, особам з інвалідністю, особам, які мають особливі заслуги перед Україною;
- соціально-психологічна реабілітація, яка включає:
  - 1) проведення психологічного консультування та психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб;
  - 2) здійснення трудової адаптації інвалідів з урахуванням їхніх інтересів та можливостей;
  - 3) розвиток, формування та підтримка соціальних навичок.

У сфері соціального захисту населення забезпечено виконання завдань щодо поглиблення адресності під час надання державних соціальних допомог малозабезпеченим категоріям громадян, розширення спектру реабілітаційних послуг для осіб з інвалідністю, створення єдиної системи спеціалізованих установ, збереження мережі інтернатних закладів для людей похилого віку та зміцнення їхньої матеріально-технічної бази.

Висновки. Ефективний соціальний захист населення може поліпшити рівень харчування, раціону, сприяти підвищенню продуктивності праці, забезпечити збереження джерел засобів для існування та активів домашніх господарств, створення нових робочих місць та умов для діяльності, що приносить дохід, надання допомоги домашнім господарствам у більш ефективному управлінні ризиками та подоланні потреби, сприятиме розширенню економічних прав і можливостей соціально уразливих категорій населення.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей системи соціального захисту, системи бюджетування в окремих регіонах країни.

Список використаних джерел:

1. Британська Н.Н Соціальний захист населення як складова соціальної політики держави. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23387/1/59-60.pdf>.
2. Дуванська К.О. Моделі командної роботи з випадком як інноваційний підхід у соціальній роботі з уразливими верствами населення. *Матеріали конференції МЦНД*. 2020. С. 52–54.

3. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
4. Козел І., Березяк К. Кризова сім'я як соціально уразлива категорія населення. *Матеріали VII Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Гуманітарні аспекти формування особистості»*, 29 травня 2019 р. С. 85–93.
5. Матвієнко І.Л. Фінансування соціально уразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. *Економічний вісник університету*. 2017. № 34/1.
6. Мащенко М.А., Пивавар І.В. Державне регулювання соціального захисту населення. *Інноваційна економіка*. 2013. № 2. С. 177–182.
7. Нікітчина О.В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області). *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_31.
8. Осіпова Л.В. Особливості соціального забезпечення в умовах глобалізації економічного простору. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 1. С. 78–83.
9. Радчук О.П. Європейська конвенція про захист прав найбільш уразливих верств населення. *Міжнародне право та філософія права*. 2014. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63187>.
10. Реут А.Г. Система соціальних послуг для уразливих верств населення: новітні тенденції та інновації. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 190–200.
11. Рибак С.О. Фінансове забезпечення модернізації соціального захисту населення. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 7–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_1_3.
12. Введення у соціальну роботу : навчальний посібник / Т.В. Семигіна та ін. Київ : Фенікс, 2001. 288 с.
13. Тимофєєва М.І. Сутність соціального захисту населення. URL: http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/15842/1/%D0%A2%D1%96%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf.
14. Храпко І.Є. Особливості функціонування і фінансування закладів соціального захисту уразливих груп населення. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 275–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_36.
15. Хренова Т.Ю. Житлові субсидії як особливий різновид соціальних пільг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. № 53. Т. 1. С. 152–155.

References:

1. Brytanska N.N. Socialnyj zaxyst naseleण्या, yak skladova socialnoyi polityky derzhavy [Social protection of the population as a component of the state's social policy]. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23387/1/59-60.pdf>.
2. Duvanska K.O. (2020) Modeli komandnoyi roboty z vypadkom yak inovacijnyj pidxid u socialnij roboti z vrazlyvymy verstvamy naseleण्या [Models of teamwork with the case as an innovative approach in social work with vulnerable groups]. *Materialy konferencij MCzND* [Proceedings of MCND conferences], pp. 52–54.
3. Zakon Ukrayiny «Pro socialni poslugy» vid 17.01.2019 No 2671-VIII [The Law of Ukraine "On Social Services" of 17.01.2019 No 2671-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
4. Kozel I., Bereziak K. (2019) Kryzova simya yak socialno vrazlyva kategoriya naseleण्या [Crisis family as a socially vulnerable section of the population]. *Materialy VII vseukrayinskoyi naukovoyi Internet-konferenciyi vid 29 travnya 2019 r.* [Proceedings of the VII All-Ukrainian Scientific Internet Conference of May 29, 2019]. *Humanitarian aspects of personality formation*, pp. 85–93.
5. Matviienko I.L. (2017) Finansuvannya socialno vrazlyvyx verstv naseleण्या: teoretychni aspekty doslidzhennya [Funding for socially vulnerable groups: theoretical aspects of the study]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu* [University Economic Bulletin], vol. 34/1.
6. Mashchenko M.A., Pyvavar I.V. (2013) Derzhavne reguluvannya socialnogo zaxystu naseleण्या [State regulation of social protection]. *Innovacijna ekonomika* [Innovative economy], no. 2, pp. 177–182.
7. Nikitchyna O.V. (2010) Osoblyvosti formuvannya instytutu socialnogo zaxystu naseleण्या Ukrayiny (na prykladi Zhytomyrskoyi oblasti) [Features of formation of the social security institute in Ukraine (on the example of Zhytomyr region)]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovaciyi* [Economy. Management. Innovations], no. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_31.
8. Osipova L.V. (2020) Osoblyvosti socialnogo zabezpechennya v umovax globalizaciyi ekonomichnogo prostoru [Features of social security under globalization of economic space]. *Visnyk Khmelnyckogo nacionalnogo universytetu* [Bulletin of Khmelnytskyi National University], no. 1, pp. 78–83.
9. Radchuk O.P. (2014) Yevropejska konvenciya pro zaxyst prav najbilsh urazlyvyx verstv naseleण्या [European Convention on the Protection of the Most Vulnerable Groups of Population]. *Mizhnarodne pravo ta filosofiya prava* [International law and philosophy of law]. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63187>.
10. Reut A.H. (2008) Systema socialnyx poslug dlya vrazlyvyx verstv naseleण्या: novitni tendenciyi ta innovaciyi [The System of Social Services for Vulnerable Population: the Latest Trends and Innovations]. *Demografiya ta socialna ekonomika* [Demography and social economy], no. 1, pp. 190–200.
11. Rybak S.O. (2013) Finansove zabezpechennya modernizaciyi socialnogo zaxystu naseleण्या [Financial support for the modernization of social security]. *Finansy Ukrayiny* [Ukraine's finances], no. 1, pp. 7–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_1_3.
12. Semyhina T.V., Hryha I.M. and others (2001). Vvedennya u socialnu robotu [Introduction to social work]. Tutorial. Kyiv: PHOENIX, 288 p.
13. Timofieieva M.I. Sutnist socialnogo zaxystu naseleण्या [The essence of social security]. URL: http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/15842/1/%D0%A2%D1%96%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf.
14. Khrapko I.Ye. (2014) Osoblyvosti funkcionuvannya i finansuvannya zakladiv socialnogo zaxystu vrazlyvyx grup naseleण्या [Features of functioning and financing of social protection institutions of vulnerable groups]. *Naukovyj visnyk Bukovynskogo derzhavnogo finansovo-ekonomichnogo universytetu. Ekonomichni nauky* [Scientific Bulletin of Bukovina State Financial and Economic University. Economic sciences], issue 26, pp. 275–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_36.
15. Khrenova T.Yu. (2018) Zhytlovi subsydiyiyi yak osoblyvyj riznovyd socialnyx pilg [Housing subsidies as a special type of social benefits]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu. Seriya «Pраво»* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"], no. 53, vol. 1, pp. 152–155.